

УДК 94(477.83-25)"1945/1953":[646.4:685.3]
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12472>

ЯК БІЛЬШОВИКИ ВЗУВАЛИ ЛЬВІВ (ВЗУТТЯ ПОВОЄННИХ МІСТЯН: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ХОДОВІСТЬ, ФАСОНИ)

Роман ГЕНЕГА

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
email: r_genega@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-405X>

У статті проаналізовано основні питання розвитку взуттєвої промисловості у Львові періоду пізнього сталінізму. Досліджено критерії постачання, що базувалося на лімітованій системі розподілу промислових товарів, яка діяла на усій території СРСР у воєнні та перші повоєнні роки. Виокремлено ключову роль Львівської міської ради у розподілі взуття містянам для усього повоєнного періоду. Вчителі та ветерани війни мали в даному випадку пріоритет – щоквартальну квоту 25% від наявних міських запасів. Визначено основні взуттєві уподобання львів'ян – рангове та гумове взуття, чоловічі черевики «Дербі», чоботи різних фасонів, «взуття Аго», жіноче взуття «лодочки», «румунки», «спортивки», дитяче взуття – «гусарики», «пінетки», об'ємне взуття 50-х на грубій підшві (а ля «манна каша») тощо. Акцентовано увагу на проблемних питаннях шевської галузі Львова – повільному нарощуванню виробництва з відповідним дефіцитом ходової продукції та значному відсотку бракованих виробів. Боротьба за якість залишалася актуальною ціле повоєнне десятиліття. Майстерні з ремонту були затребувані чи не більше, ніж робітні з виготовлення взуття. Важливе місце у забезпеченні львів'ян взуттям відігравали дрібні кустарні артілі, які діяли на принципах приватної ініціативи. Довший час владі доводилося миритися з таким сусідством з огляду на значний відсоток продукowanego ним и взуття. Простежено та локалізовано діяльність вуличних чистильників взуття як завершального етапу взуттєвої індустрії колишнього Львова.

Ключові слова: Львів, львів'яни, взуття, шевці, фасони, Львівська міська рада

Постановка проблеми. Взуття у повсякденному житті людини займає одну з чільних ніш її гардеробу, напряму впливаючи на комфортні відчуття та репрезентацію власника. Якісне, добре підібране взуття посилює відчуття охайності, впевненості та елегантності. Особливу роль взуття відіграє в міських умовах, тут воно окрім практичності ще й підкреслює модний стиль, виступає важливим елементом зовнішнього сприйняття людини. Повоєнні роки у Львові стали справжнім викликом як для взуттєвої індустрії, так і для мешканців міста загалом. Довоєнні запаси взуття швидко закінчувалися, зростаюче місто потребувало чимраз більше відповідної продукції, матеріалів та фурнітури. Включення Львова до загальносоюзної системи забезпечення

товарами першої необхідності дало більш ніж скромні результати. Радянська економіка переходила на мирні рейки повільно. Спроби нашвидкуруч налагодити виробництво взуття в місцевих умовах спричинилися до штурмівщини та значного зростання бракованих виробів. Задоволення попиту, боротьба за якість залишалися актуальними для львівської шевської промисловості ще ціле повоєнне десятиліття.

Історіографія, яка стосується зазначеної теми, включає в основному спеціальну технічну літературу, завдяки якій можемо аналізувати фасони, матеріали, технологію виготовлення львівського взуття¹. Корисним для дослідження виявився каталог моделей взуття із вступною статтею начальника головного управління взуттєвої промисловості Міністерства легкої промисловості СРСР – Д. Мурванідзе, який дав можливість проаналізувати основні напрямки розвитку радянської взуттєвої моди зазначеного періоду². Загальне уявлення про тенденції тодішньої моди і взуття зокрема дають можливість отримати праці польських³ і чеських авторів⁴. Основу ж наших студій склали матеріали Львівського державного архіву Львівської області та матеріали періодики.

Виклад основного матеріалу. У перші повоєнні роки Львів було долучено до карткового, лімітованого розподілу промислових товарів, запровадженого в СРСР у часи війни. Термін дії цих карток складав від 6 до 9 місяців, але вони не гарантували отримання тих чи інших промислових товарів у зазначений період. За сприятливих умов львів'янин міг придбати не більше однієї-двох побутових речей (скажімо, зимове пальто та сандалі тощо). Для більш повного поповнення гардеробу потрібно було мати декілька лімітних карток, а вони були іменними. У даному випадку варто зауважити, що промислові лімітні картки потрібні були і для купівлі панчіх, мила, інших побутових товарів, а це ще більше звужувало купівельні можливості містян. Видавало талони Львівське міське карткове бюро, що діяло при Львівській міській раді депутатів трудящих, яка і контролювала усі процеси забезпечення.

Для прикладу, у грудні 1944 р. Львівська міська рада провела розподіл взуттєвих лімітованих талонів серед учителів, лікарів, наукових працівників, інвалідів війни та сімей військовослужбовців. Отоварення талонів проходило

¹ М. Є. Сергєєв, Т. Ф. Кирюхін, Б. Ф. Церевітінов, *Товарознавство промислових товарів. Частина III. Шкіряно-взуттєві, пушно-хутряні і смушево-шубні товари*. Під ред. Воскресенського А. А. (Київ–Львів : Державне видавництво технічної літератури України, 1947), 187.

² Д. С. Мурванідзе, “Улучшить моделирование обуви”, *Модели обуви. Издание журнала “Легкая промышленность”* (москва : Министерство легкой промышленности СССР, 1950), 37.

³ Алина Дзеконьска-Козловська, *Женская мода XX века*. Пер. с польского О. Пустоваловой (москва : Легкая индустрия, 1977), 296.

⁴ Людмила Кибалова, Ольга Горбеннова, Милена Ламарова, *Иллюстрированная энциклопедия моды*. Четвертое издание на русском языке. Пер. на русский язык И. М. Ильинской и А. А. Лосевой (Прага : Артия, 1989), 608.

в основному через Міськпромторг та Універмаг. Найбільше взуття – 255 пар (черевики чоловічі та підліткові, черевики недомірки, півчеревики чоловічі тощо) – перепало приїжджим учителям⁵, які мали закріплену за ними щоквартальну квоту обсягом не менше 25% від усіх міських взуттєвих талонів⁶. Учителі зі східних областей, очевидно, мали стати взірцем та еталоном елегантності в непростих умовах Західної України, про що часто говорила більшовицька влада.

Не завжди справа з розподілом взуття була безхмарна. У грудні 1945 р., незважаючи на виділені ліміти для 660 вихованців львівських сиротинців, вони недоотримали 300 пар взуття⁷. Попри нестачу взуття для всіх соціально захищених категорій міського населення, певна його кількість залишалася для особливих випадків. У середньому резерв по місту коливався в межах 77 пар найбільш ходового і популярного взуття, які зберігалися в торговельних організаціях міста. Універмаг, наприклад, мав у резерві 5 пар чобіт, тощо⁸.

Одноразові талони були необхідні не тільки для купівлі нового взуття, але й для його ремонту. При цьому низька якість повоєнного взуття робила талони на ремонт доволі затребуваними. Для прикладу, серед 266 працівників Львівського філіалу Академії наук УРСР потреба в ремонтних талонах станом на жовтень 1945 р. складала не менше 30-ти у місяць, натомість колектив упродовж останніх 4-х місяців отримував лише 5 ремонтних талонів⁹. Промислові талони часто прирівнювалися до грошової допомоги і використовувалися як її еквівалент. У лютому 1947 р. 200 талонів на взуття було виділено переселенцям із Польщі як матеріальну допомогу¹⁰.

Набуття і ремонт взуття згідно з встановленими лімітами тривали у Львові й у наступні роки. Зокрема у квітні 1947 р. міськвиконком провів розподіл ордерів (талонів) на пошив взуття у системі «Обллегпрому»: робітникам промислових підприємств Львова надано 349 ордерів на взуття; міським організаціям – 70 ордерів; вищі та середньо-спеціальні заклади отримали 95 взуттєвих ордерів¹¹. Навіть далеко після скасування карткової системи Львів-

⁵ Державний архів Львівської області (далі ДАЛО), ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 35“б” (Постанови-рішення прийняті на засіданнях Виконкому міської Ради депутатів 28 вересня – 31 грудня 1944), арк. 281, 282.

⁶ Там само, спр. 58 (Докладные записки, справки, материалы для ознакомления и информации председателя горсовета 30 января – 15 декабря 1945), арк. 7.

⁷ Там само, арк. 291 зв.

⁸ Там само, спр. 35“б” (Постанови-рішення прийняті на засіданнях Виконкому міської Ради депутатів 28 вересня – 31 грудня 1944), арк. 281, 282.

⁹ Там само, спр. 77 (Докладные записки (копии) Горплана, план по заготовке льда и его выполнение, заявки на топливо и стройматериалы 5 марта – 7 сентября 1945), арк. 154.

¹⁰ Там само, спр. 226 (Постанови, рішення виконавчого комітету Львівської міської ради депутатів трудящих та матеріали до них 25 січня – 24 лютого 1947), арк. 133.

¹¹ Там само, спр. 251 (Протоколы заседаний VII–VIII сессии исполнительного комитета Львовского городского совета депутатов трудящихся 25 марта – 4 декабря 1947), арк. 26–32.

ська міська рада продовжувала керувати цими процесами. У вересні 1949 р. місто розподіляло взуття серед інвалідів війни та сімей загиблих на війні мешканців Львова¹², що свідчить про системний дефіцит даної продукції у перше повоєнне десятиліття.

Проблеми забезпечення взуттям постійно перебували на порядку денному міської господарки попри, здавалося, повне завантаження львівських взуттєвих фабрик, артілей та майстерень. Очевидно, потужності № 1 та № 3 львівських шевських фабрик не дозволяли швидко наростити виробництво, незважаючи на широке використання трофейного німецького обладнання¹³. Сповільнювали процес виготовлення взуття й відсталі технології, зокрема широке використання дерев'яних деталей. Субпідрядником при виготовленні взуття львівською місцевою промисловістю виступала меблева артіль «Червоний кооператор», яка постачала шевцям колодки, дерев'яні шпильки та обцаси¹⁴ і на плани якої також потрібно було зважати.

Основні ж виробничі потужності львівських взуттєвих фабрик ще довгий час базувалися на звичайних ножних машинках «Зінгер»¹⁵. Зокрема, 1-ша державна львівська взуттєва фабрика у березні 1945 р. випустила тільки 140 пар взуття, при цьому виконуючи норму на 200%¹⁶. Ці показники були неспівмірно малі у порівнянні з постійно зростаючими потребами Львова. Поступова механізація і розширення виробництва дещо збільшували кількість продукції, але державне замовлення, яке також зростало, нівелювало наявний поступ до рівня 66,7% від плану 1946 р.¹⁷ Погіршилась і якість взуття, значна частина якого виявилася зі слабким кріпленням підошов та незадовільним оздобленням¹⁸. Таким чином виробники львівського взуття опинилися в замкнутому колі: дефіцит взуття потребував збільшення випуску, водночас поживавлення виробництва спричинялося до невиконання плану та зростання кількості бракованої продукції. У результаті торговим організаціям міста доводилося

¹² ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 337 (Протоколи засідання виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 27 вересня – 4 жовтня 1949), арк. 23.

¹³ Там само, ф. Р-100 (Уповноважений держплану при РНК СРСР по Львівській обл.), оп. 1, спр. 19 (Отчеты предприятий по поступлениям и использованием трофейного имущества и по имуществу возвращенному в СРСР 6 серпня 1945 – 8 лютого 1946), арк. 137, 138.

¹⁴ [Оголошення]. *Вільна Україна*, 3 грудня 1953.

¹⁵ Мельник В. «Фото машиністки І-ї Львівської державної взуттєвої фабрики – Яніни Кендзьор», *Вільна Україна*, 11 квітня 1945.

¹⁶ [Редакційна стаття]. «140 пар взуття», *Вільна Україна*, 28 березня 1945.

¹⁷ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 239 (Постанови-рішення виконавчого комітету Львівської міської Ради депутатів трудящих та матеріали до них 18–31 липня 1947), арк. 208.

¹⁸ Там само, ф. Р-100 (Уповноважений держплану при РНК СРСР по Львівській обл.), оп. 1, спр. 1 (О восстановлении и развитии промышленности г. Львова и Западной Украины в 1945–1950 18 октября 1944 – 11 декабря 1945), арк. 77.

закривати очі на некондиційну продукцію львівських підприємств, приймаючи її на реалізацію.

Львівська база «Головлегзбуту», яка була головним постачальником промислових товарів першої необхідності у магазини львівського «Міськпромторгу», станом на 1947 р. пропонувала: чоловічі та жіночі черевики з виступаючими рантами, з обцасами різних розмірів, із цвяхами, що вилазили, і навіть із дірками¹⁹; білі чоловічі босоніжки після кількох днів експлуатації втрачали колір, ремінці ледь-ледь трималися. Деяке, як-от модельне взуття І та ІІ гатунку Львівської взуттєвої фабрики № 3, ще можна було обміняти по гарантії, натомість ІІІ гатунку вже ні²⁰.

На загал боротьба за якість місцевої взуттєвої продукції тривала з перемінним успіхом до середини 50-х рр. ХХ ст. Під кінець 1953 р. взуття у Львові суттєво побільшало, але придбати якісне ходове і надалі було проблематично. Взуття від 43 розміру і вище залишалося в дефіциті, змушуючи містян звертатися по допомогу навіть у пресу²¹.

Продукція радянського легкпрому була простих фасонів, грубо зроблена, часто виготовлялася з низькоякісної свинячої шкіри²², на взутті виступали солі²³, воно слугувало не більше тижня²⁴, розклеювалося²⁵, хром не блищав, кольорова гама була переважно чорна і т. д.²⁶ При цьому львівські шевці навчилися обходити перевірку якості. Перед упровадженням у виробництво нового зразка взуття майстри вручну з високоякісної шкіри виготовляли зразковий еталон, який і затверджувала художня рада Міністерства легкої промисловості. Після цього за встановленим зразком даний тип взуття виготовлявся на фабриці механічно з довільної сировини та фурнітури і вже мав іншу якість, вигляд і ліквідність²⁷.

Неналежна якість взуття потребувала значної кількості ремонтних майстерень, які були затребувані чи не більше від шевських фабрик. На середину 1945 р. у Львові налічувалося 28 пунктів ремонту взуття, ще 4 обслуговували

¹⁹ Рейдова бригада газети «Вільна Україна», «Тов. Ковальов потурає бракоробам», *Вільна Україна*, 27 вересня 1947.

²⁰ Танюк В., «Несколько вопросов к обувщикам», *Львовская Правда*, 14 октября 1953.

²¹ [Листи в редакцію]. «Де купити черевики великого розміру?», *Вільна Україна*, 9 червня 1950.

²² ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 556 (Протоколи засідань виконкому Львівської міської Ради та рішення з матеріалами 24–26 лютого 1953), арк. 74.

²³ Там само, спр. 400 (Матеріали постійної комісії по промисленості 11 января – 25 октября 1950), арк. 70.

²⁴ Там само, спр. 610 (Протоколи ІV сесії міської Ради депутатів трудящих 20 серпня 1953), арк. 74.

²⁵ Там само, спр. 601 (Рішення виконавчого комітету Львівської міської Ради депутатів трудящих та матеріали до них 27 листопада – 3 грудня 1953), арк. 147, 148, 158.

²⁶ [Редакційна стаття]. «З «книги скарг» взуттєвого магазину», *Вільна Україна*, 11 квітня 1952.

²⁷ ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 610 (Протоколи ІV сесії міської Ради депутатів трудящих 20 серпня 1953), арк. 31.

інвалідів війни²⁸. Взуття у ремонтних майстернях проходило складний, довгий шлях від споживача до майстра і знову до споживача, і не завжди це закінчувалося позитивно. Тільки в 1949 р. міськвиконком встановив тверді терміни виконання замовлень із ремонту взуття шевськими артілями: капітальний ремонт взуття – 7 днів, середній ремонт – 3 дні, дрібний ремонт – 1 день²⁹. Але встановлені терміни внаслідок неймовірного попиту, нестачі обладнання і фахових шевців виконували радше декларативну функцію, залишаючи клієнта сам на сам із рішенням майстра.

Більшість шевських майстерень, як і магазинів, зосереджувалися в центральній частині міста, тоді як околиці залишалися поза межами обслуговування³⁰. Навіть після відкриття взуттєвих магазинів на периферії (магазин № 47 – Новий Львів, квітень 1951 р.) асортимент продукції тут незначний: один тип чоловічого взуття на гумовій підошві, жіноче відсутнє³¹.

Міська рада пробувала впливати на ситуацію збільшенням числа відомчих ремонтних робітень. Мали свої невеликі шевські заклади навіть деякі школи. Базовими для відкриття майстерень стали середні школи № 6, 8, 13, 33 в Червоноармійському, Сталінському, Залізничному та Шевченківському районах. Там працювало 8 майстрів із пропускнуою можливістю 1 000 пар дитячого взуття на місяць. Наряди на ремонт взуття виписували директори шкіл³². Рентабельністю вони не відзначалися, за винятком майстерні при 8 школі, але і вона часто простоювала, ремонтуючи впродовж місяця заледве 90 пар учительського та учнівського взуття, що призводило до фінансових втрат³³.

В умовах радянського Львова майже революційним кроком стало відкриття у центрі міста в червні 1945 р. 2 ремонтних майстерень типу «американка», які невідкладно лагодили взуття у присутності власника³⁴; згодом аналогічні майстерні розпочали роботу у львівських готелях – «Європа», «Народний», «Бристоль» та «Інтурист»³⁵.

На жаль, ці позитивні спроби міської влади губилися в розбурханому морі безгосподарності, дефіциту та бюрократії.

²⁸ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 62“б” (Постанови рішення прийняті на засіданні виконкому міської ради депутатів трудящих 4 травня – 28 червня 1945), арк. 265.

²⁹ Там само, спр. 348 (Матеріали постійної комісії культури и просвещения 2 мая 1949), арк. 71.

³⁰ Там само, спр. 344 (Протоколи сесій міської Ради депутатів трудящих 18 січня 1949 – 14 червня 1949), арк. 6.

³¹ Там само, спр. 423 (Протоколи засідання виконкому міської Ради депутатів трудящих та матеріали з рішеннями 17 квітня 1951), арк. 71.

³² Там само, спр. 67“а” (Постанови, довідки виконавчого комітету Львівської міської ради депутатів трудящих січень-квітень 1945), арк. 159.

³³ Там само, спр. 71 (Черновые матеріали к протоколам засіданий исполкома Львовского городского совета депутатов трудящихся от 22 июня – 30 июля 1945), арк. 117.

³⁴ Там само, спр. 62“б” (Постанови рішення прийняті на засіданні виконкому міської ради депутатів трудящих 4 травня – 28 червня 1945), арк. 265.

³⁵ Там само, спр. 66 (Протоколи: № 19–41 за 1945), арк. 118.

Важливе місце у постачанні містянам взуття займали дрібні напівкустарні артїлі, промкомбінати та майстерні. Вже в серпні 1944 р. Львівська міська рада дозволила роботу львівській шевській робітні «Паризька комуна» з філіалами на пл. Бернардинській, 10 (тепер пл. Соборна); вул. Руській, 18; Личаківській, 161³⁶. На кінець 1948 р. у Львові діяло – 19 таких артїлей, кожна з яких мала від 5 до 15 окремих майстерень. Серед інших вирізнялися потужностями «Коопремонт», «Кооппраця», «25 років Жовтня», «9 Травня», «ім. Молотова», «17 Вересня» та «Сталінської конституції»³⁷.

Попри загальну тенденцію нарощування випуску місцевої продукції, проблемою для артїлей був дефіцит матеріалів та фурнітури, який майстерні надолжували коштом мешканців. Саме наявність у клієнта необхідних матеріалів була вдалою передумовою замовлення, вартість якого значно зростала за їхньої відсутності. Це суттєво сповільнювало львівську шевську галузь, створюючи підвищений попит на взуття. Для прикладу, усі львівські фабрики та артїлі впродовж 1945 р. виготовили тільки 35 тис. пар взуття³⁸, що навіть близько не наближалось до необхідних потреб міста.

Частина шевських робітень працювала під егідою чотирьох Райпромкомбінатів, які розподілялися по районах міста. Кожен із них мав одну-дві шевські майстерні, які працювали поряд з іншими підприємствами промислового профілю. Обсяг виробництва таких майстерень був незначний, для прикладу, в Райпромкомбінаті Сталінського району працювало тільки четверо шевців. Переважно шевці працювали вручну і на давальній сировині замовників, держава забезпечувала тільки незначні потреби в матеріалах, що значно зменшувало обсяги і якість роботи.

Згодом районні «Промкомбінати» для покращення управління були об'єднані в одну установу – «Міськпромкомбінат», але динаміки в роботі це не додало. За 5 місяців роботи 1945 р. «Міськпромкомбінат» пошив усього 126 пар нового взуття та 556 пар відремонтував³⁹. Тому невдовзі місто повернулося до попередньої системи малих промкомбінатів, створивши замість масштабного «Міськпромкомбінату» три невеликих підприємства. Два із цих підприємств спеціалізувалися винятково на пошитті одягу та взуття, в тому числі дитя-

³⁶ ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 34“а” (Постанови, рішення прийняті на засіданні виконкому Львівської міської Ради депутатів трудящих та матеріали до них 8 липня – 28 вересня 1944), арк. 57.

³⁷ Там само, спр. 285 (Протоколи засідань виконкому Львівської міськради та рішення з матеріалами 24–30 листопада 1948), арк. 177–181.

³⁸ Там само, ф. Р–100 (Уповноважений держплану при РНК СРСР по Львівській обл.), оп. 1, спр. 31 (Докладные записки и отчеты по вопросам восстановления промышленных предприятий и железных дорог, учета рабочей силы, о производстве промышленной продукции 1946), арк. 76.

³⁹ Там само, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 62“е” (Протоколи постоянно действующей комиссии местной промышленности первого созыва 10 января 1945 – 17 декабря 1946), арк. 4, 57.

чого⁴⁰. Оптимізація та реорганізація «Райпромкомбінатів» мало вплинула на їхню рентабельність – переважно вони намагалися виконувати план за рахунок виготовлення великої кількості малозатратного взуття, зокрема чев'яків. Це легке східне взуття з виворотної шкіри без каблуків, радше схоже на кімнатні тапці, непогано продавалося у Львові. Артїлі, які виготовляли і продавали чев'яки, навіть дещо завищували ціни, продаючи пару за 65 руб замість 43 руб, як цього вимагав прейскурант⁴¹. Згодом роль промкомбінатів ще більше звузилась, обмежившись незначними ремонтами одягу та взуття.

Дефіцит взуття, відсутність належного постачання, поганий менеджмент, бракована продукція у якійсь мірі спричинилися до розвою у Львові нетипових для радянської господарки підприємств приватної власності. Партійне керівництво, попри світоглядне несприйняття таких починань, мирилося з їхньою роботою, покладаючи на плечі приватників левову частину забезпечення міста взуттям.

Ринкові відносини суттєво пожвавили виробничі процеси у шевській галузі Львова. Для прикладу, кооперативна артіль ім. «Сталінської конституції» впродовж 1945 р. в усі свої шевські майстерні закупляла необхідні матеріали та обладнання на ринку, а для збільшення рентабельності освоїла ремонт гумового взуття шляхом гарячої вулканізації.

Більшу частину виручки майстри залишали собі, інша покривала видатки на матеріали та йшла у фонд держави⁴². Аналогічна ситуація була і в інших шевських майстернях міста – «Укоопспілці», відомчих шевських майстернях Політехнічного інституту, ОРСІВ, НКВД тощо. У багатьох випадках таким досвідом зловживали навіть державні артїлі. Місячний зарібок працівників шевських майстерень складав у середньому 40% від отриманої виручки, до цієї суми потрібно також додати не менше 5 000 руб. додаткових зарібків на «стороні». Для прикладу, заміна підметок згідно з офіційним прейскурантом коштувала 11 руб. 92 коп., натомість у майстернях отримували з клієнтів від 40 до 50 руб., при цьому квитанцію видавали згідно з прейскурантом або не видавали взагалі.

Частина шевців ще й самостійно реалізовувала виготовлене взуття на базарі⁴³. У липні 1950 р. завідувач артїллю «Коопремонт» пан Айзенберг із

⁴⁰ ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 272 (Постанови-рішення засідань виконавчого комітету міськради депутатів трудящих 12 червня – 3 липня 1948), арк. 174.

⁴¹ Там само, спр. 428 (Протоколи засідання виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 31 травня – 12 червня 1951), арк. 43.

⁴² [Объявления]. *Львовская Правда*, 22 января 1951.

⁴³ ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 58, (Докладные записки, справки, материалы для ознакомления и информации председателя горсовета 30 января – 15 декабря 1945), арк. 22–26.

власного матеріалу виготовив для замовників одну пару хромових чобіт і дві пари босоніжок⁴⁴, у цей же час Міський фінвідділ у шевській майстерні № 17 на пл. Капітульній, 3 (тепер пл. Кафедральна) виявив жіночі хромові чоботи, виготовлені з власного матеріалу майстра⁴⁵.

Такий стан речей зберігався у Львові багато років поспіль і неодноразово ставав предметом розгляду на засіданнях виконкому⁴⁶. Деякі артїлі, на думку сановників, взагалі виконували тільки роль ширми для діяльності приватних підприємців. Визначити кількість членів артїлей і найманих робітників там було неможливо через відсутність документації. Частка найманих робітників у шевській галузі офіційно складала близько 30%, а не 10%, як цього вимагав статут. Траплялися й інші порушення. За однією квитанцією часто виготовляли чи ремонтували декілька пар взуття. У майстернях артїлей майстри продовжували використовувати власне обладнання та матеріали, приймаючи замовлення поза державним обліком⁴⁷. Спроби державних органів навести порядок у даній галузі тільки підтверджували масовість приватних практик у львівських артїлях. Результати перевірок показали, що на кінець 1950 р. майже всі міські майстерні з виготовлення взуття і надалі мали незадекларовані вироби та матеріали. Замовлення для себе майстри часто виконували вечорами при закритих дверях, уникаючи тим самим зайвої уваги допитливих перехожих та контролюючих органів⁴⁸. У середньому цінова політика взуттєвих майстерень станом на червень 1950 р. коливалася від 150 руб. за жіночі босоніжки артїлі «Коопремонт» до 380 руб. за модельне жіноче взуття на Краківському ринку⁴⁹.

У наступні роки приватні практики продовжували існувати у шевських майстернях міста. У взуттєвій майстерні на вул. Енгельса, 62 (тепер вул. Є. Коновальця) (завідувач М. Вишенський) у березні 1951 р. виявлено надлишковий шматок чорного хрому на чотири пари чобіт, заготовки на кирзові чоботи, водночас не вистачало «кожемита» (штучна шкіра) та декількох пар жіночих і дитячих лосєвих підошов. В інших майстрів цієї майстерні також виявлено готові хромові чоловічі чоботи та заготовки для інших чобіт⁵⁰. На середину

⁴⁴ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 377 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 27 липня 1950), арк. 29–44.

⁴⁵ Там само, спр. 410 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих 2–9 січня 1951), арк. 97.

⁴⁶ Там само, спр. 224 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих Львівського городского совета депутатів трудящих 7 января – 8 марта 1947), арк. 82.

⁴⁷ Там само, спр. 393 (Постанови-рішення виконкому міської Ради депутатів трудящих з матеріалами грудень 1950), арк. 46–47.

⁴⁸ Там само, спр. 397 (Протоколи сесій міської Ради депутатів трудящих 12 вересня – 14 листопада 1950), арк. 173.

⁴⁹ [Рейдова бригада газети “Вільна Україна”]. “Спекулянти під вивіскою артїлі промислової кооперації”, *Вільна Україна*, 28 червня 1950.

⁵⁰ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 418 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 12–17 березня 1951), арк. 74.

1952 р. у львівських артільях серед незадекларованого асортименту взуття – чоловічі та жіночі чоботи, черевики, жіночі мешти⁵¹. Очевидно, допоки міська влада не наситила ринок достатньою кількістю взуття, боротьба з приватною ініціативою у Львові проходила доволі відносно, затягнувшись геть аж до середини 50-х рр. XX ст.

Аналізуючи асортимент незадекларованого взуття, виявленого фінансовими органами у майстернях міста в перші повоєнні роки, спостерігаємо, що серед іншого там превалюють чоловічі та жіночі чоботи. Очевидно, даний тип взуття користувався найбільшою популярністю серед мешканців Львова, був найбільш ходовим і затребуваним у порівнянні з іншими пропозиціями. Розглядаючи популярні фасони взуття в цілому, варто зазначити, що у більшості випадків виробництво було уніфіковане за стандартами СРСР.

Залежно від матеріалу розрізняли чотири основних групи тогочасного взуття: юхтове, хромове, текстильне, комбіноване. Серед загальної класифікації взуття існувало декілька підгруп, утворених залежно від способу кріплення підошви. Наприклад, одним із найкращих вважалося рантове взуття, у якому підошва пришивалася до невеликого вузького ремінця (ранта), пришитого у свою чергу до устілки, чи «Аго взуття», яке отримало назву від клею «Аго» (суміш нітроклітковини з пластифікаторами); було ще гвинтове, дерев'яно-шпилькове, взуття «Парко» тощо. Особливо популярні моделі взуття отримували народні назви, утворені за візуальними ознаками чи формою крою, наприклад – витяжні та прикрійні чоботи, чоловічі черевики «Дербі», жіноче взуття «лодочки», «румунки», «спортивки», дитяче – «гусарики», «пінетки» і т. д.⁵²

Суттєво впливали на фасон і вигляд взуття підбори. На 1947 р. у Львові використовували 5 основних типів жіночих обцасів (каблуків): французький високий, французький середній, віденський високий, віденський середній та англійський. Високим вважався обцас понад 4,5 см; середній – висотою до 4,5 см включно. Якщо обцаси мали висоту, яка дорівнювала 1/14 довжини сліду взуття, то вони вважалися низькими. Спільною рисою для віденських і французьких обцасів була нижня основа, яка була значно меншою від верхньої, натомість фронтальна частина різнилася – у французьких вона була дещо увігнута, у віденських пряма. І нарешті, в англійських нижня частина була заледве меншою за верхню, а сам обцас доволі високий – 4,5 см та прямий як із фронту, так і з тилу⁵³.

⁵¹ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 516 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 31 серпня – 4 вересня 1952), арк. 140–145.

⁵² М. Є. Сергєєв, Т. Ф. Кирюхін, Б. Ф. Церевітінов, *Товарознавство промислових товарів...* 66, 71.

⁵³ Там само, 69, 70.

Особливою популярністю в радянській легкій промисловості користувався віденський тип, зрідка англійський. У журналі «Моделі взуття» за 1950 р., який видавало Міністерство легкої промисловості СРСР, ми не знайдемо жодної моделі жіночого взуття ні з класичним французьким, ні з модерним обцасом шпилькою, який разом з «новим поглядом» (new look) К. Діора вже кілька років ширився світом. Натомість у редакційній статті журналу керівник головного управління взуттєвої промисловості СРСР – Д. Мурванідзе – розкритикував часті зміни напрямків моди і фасонів взуття на Заході, наголошуючи, що соціалістичне виробництво підходить до питання виробництва взуття раціонально, не орієнтується на короткочасні ефекти і часті зміни моделей, а дбає в першу чергу про широке забезпечення взуттям населення на перспективу. Міністерство легкої промисловості СРСР пропонувало: відкриті жіночі мешти типу «човник» темних (чорний), світлих (беж, світло-сірий), кольорових (коричневий і текстильне взуття усіх кольорів), дуже рідко яскравих (червоний, синій, жовтий, зелений) тонів. Матеріал виготовлення – чорна лакова шкіра, шевро, велюр, замша, штучний шовк, кірза, репс, хром, мушка, фетр⁵⁴.

На початку 50-х рр. ХХ ст. мода на взуття кардинально міняється – підостає більш об'ємною, м'якою. Починається ера платформ та нових матеріалів. І хоча таке взуття – античні котурни на товстій корковій підосві – відоме віддавна⁵⁵, у повоєнні роки воно отримало нове дихання. Одні з перших в сучасних умовах запропонували взуття на платформі німці. У кінці 30-х рр. ХХ ст. вони активно використовували платформи з дерева, пробки (еластру), плексигласу⁵⁶. Свій шлях популярності платформа продовжила у складних 1944–1946 рр.⁵⁷, досягши апогею в 50-х. Загальне ж визнання взуттю на платформі-танкетці приніс італійсько-американський модельєр Сальваторе Ферагамо, який спроектував його для відомої нью-йоркської модниці Пеггі Гугенгайм. Йому належить також винахід в 1950-х роках для Мерилін Монро жіночого обцаса – високої металевої шпильки.

Мода на платформи доволі швидко дійшла до Львова, й уже в листопаді 1953 р. Львівська обласна база «Головвзуттяторгу» пропонувала – чоловіче модельне взуття на пористій підосві («манна каша»), чоловічі кольорові півчеревики, взуття для хлопчиків на шкіряній підосві, також різноманітне взуття на гумовій підосві, невелику кількість жіночого шкіряного взуття на середньому обцасі⁵⁸.

⁵⁴ Д. С. Мурванідзе, «Улучшить моделирование обуви» ... 2.

⁵⁵ Людмила Кибалова, Ольга Горбенкова, Милена Ламарова, *Иллюстрированная энциклопедия моды*, 574.

⁵⁶ Васильченко Андрей, *Мода и фашизм* (москва : Вече, 2009), 131.

⁵⁷ Алина Дзеконьска-Козловська, *Женская мода XX века*, 228, 229.

⁵⁸ ДАЛО, ф. Р-6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 598 (Рішення виконкому міської Ради депутатів трудящих з матеріалами серпень-листопад 1953), арк. 142, 146, 147, 148, 149.

Стежачи за модними тенденціями, львівські взуттєві підприємства водночас продовжували випуск класичних моделей. Львівська взуттєва фабрика № 3 у листопаді 1948 р. пропонувала чоловічі мешти як однотонного, так і змішаних кольорів. Особливо популярним фасоном були мешти білого кольору з темними носами і темним підйомом та язичком⁵⁹. Згодом, у 1949 р., фабрика освоїла пошиття чоловічого і дитячого взуття з дубльованих тканин і зтяжку носів взуття на автоматичних машинах, що особливо покращило якість жіночого взуття⁶⁰. Серед модельєрів фабрики вирізнявся досвідчений Іван Смаль, який в середині 1951 р. спроектував 4 фасони чоловічого взуття і 12 нових фасонів жіночого. Особливе зацікавлення викликали двохколірні жіночі босоніжки на високому обцасі з відкритим носом і п'ятою⁶¹.

У вересні 1953 р. фабрика представила 52 пари нового взуття, виготовленого у модельній лабораторії фабрики. Значну частину цих моделей виготовив модельєр фабрики П. Дорош. Серед моделей чоловічого, жіночого і дитячого взуття вирізнялися темно-зелені жіночі мешти з декоративними листочками, новоспроектване маломірне жіноче взуття на низькому обцасі й мікропористій підшві, жіночі і дитячі черевики з хутряною опушкою. Усі моделі отримали високі оцінки Художніх рад Львова, Києва та Москви. Фабрика відправляла продукцію в Тернопіль, Дніпропетровськ, Харків, Одесу, Київ та інші міста⁶². У серпні 1953 р. фабрика розробила для осінньо-зимового сезону шкільне дитяче утеплене взуття з байковою підкладкою, фетровим верхом, хутряною опушкою і гумовою підшовою з невеликим обцасом⁶³. Значно покращився кадровий склад модельєрів фабрики: Степан Козенко і Микола Поляков, використовуючи сучасні підходи з проектування та виготовлення взуття, у 1953 р. впровадили у виробництво цілу низку нових моделей⁶⁴.

Орієнтуючись на запит покупців, фабрика активно продукувала взуття з класичними віденськими підборами та обцасом клиновидної форми. Серед інших пропозицій – жіноче модельне взуття на високому обцасі, жіноче модельне літнє на середньому обцасі, жіноче модельне закрите на середньому обцасі, жіноче модельне на низькому обцасі, жіноче звичайне взуття, чоловіче модельне та звичайне взуття, взуття хлопчаче на шкіряній і гумовій підшвах, взуття шкільне і дошкільне. Основний матеріал виробів: хром, свинячий хром, шевро, лак, велюр, текстиль. Модельєрами жіночого,

⁵⁹ Дворников В., “Фото фрезировщика Львовской обувной фабрики № 3 В. Проценка”, *Львовская Правда*, 2 ноября 1948.

⁶⁰ Петровский С., Гольдман С., “Нам помогли москвичи”, *Львовская Правда*, 18 сентября 1949.

⁶¹ [Редакційна стаття]. “Нові моделі”, *Вільна Україна*, 11 квітня 1951.

⁶² Левін Я., “За честь фабричної марки”, *Вільна Україна*, 18 вересня 1953.

⁶³ [Редакційна стаття]. “52 новых фасона”, *Львовская Правда*, 20 августа 1953.

⁶⁴ Борисов М., “Фоторепортаж из Львовской обувной фабрики № 3”, *Львовская Правда*, 17 ноября 1953.

дитячого та чоловічого взуття в даному випадку виступили А. Вітер і Я. Тижай⁶⁵.

Серйозним викликом для повоєнного Львова стало забезпечення міста дитячим взуттям. Довший час Взуттєва фабрика № 3 взагалі не виробляла малорозмірного взуття: «пінеток» та «гусариків». Ще одна Львівська фабрика модельного взуття щомісячно недодавала 1,5 тис. пар дитячого взуття. На фабриці Індпошиву взуття зробити замовлення для дітей було майже неможливо. Не дотримувалися випуску обов'язкового мінімуму виробів дитячого асортименту і підприємства Місцевпрому та промкооперації. Тільки на початку 50-х рр. XX ст. Державна взуттєва фабрика № 3 разом із місцевими артільми налагодили виготовлення більш-менш задовільного асортименту дитячого взуття: для немовлят, жіночих маломірок, напівчеревику, шкільних бурок, маломірного фетрового взуття⁶⁶. І хоча якість цієї продукції вимагала кращого (на початку 1951 р. виборці зверталися до депутатів Львівської міської ради про збільшення випуску та покращення якості дитячого взуття⁶⁷), проблема його нестачі вже не відчувалася так гостро. Допомогали львів'янам вирішити проблеми зі взуттям і різноманітні шевські ательє. У деяких випадках за кількістю персоналу та обладнання вони були зіставні з невеликими фабриками. Одним із перших таке ательє мод із пошиття модельного взуття відкрили у лютому 1951 р. на вул. М. Горького, 9 (тепер вул. Гнатюка)⁶⁸.

Варто зауважити, що в 40-х – 50-х рр. XX ст. у Львові існувала тепер вже відсутня практика одягати в негоду поверх шкіряного взуття гумові калоші. Відповідно, гумові калоші й інше гумове взуття користувалися у Львові певним попитом. Таке взуття поділялося на три основних групи: калоші, ботики, туфлі. У свою чергу калоші поділяли ще на три види залежно від висоти бортів: калоші (низенькі), півботи (середні), боти (високі). Наступна група – ботики (гумові черевики) з різноманітними застібками (блискавка, гачок, пряжка, кнопка), і нарешті – гумові туфлі поділялися на пляжні, купальні та плімсолі (спортивного типу). Окремо класифікувалися гумові чоботи⁶⁹. На початку 50-х рр. XX ст. у Львові з'являється кольорове гумове взуття, зокрема дівочі та жіночі чобітки, черевики на кнопках і застібках «блискавка»⁷⁰.

⁶⁵ [Дирекция обувной фабрики № 3]. Модели обуви, разработанные фабрикой (Львов : Обувная фабрика № 3, 1959), 37.

⁶⁶ ДАЛО, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 379 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 15–22 серпня 1950), арк. 128–132.

⁶⁷ Там само, спр. 457 (Протоколи сесії депутатів Львівської міської ради 29 грудня 1950 – 6 лютого 1951), арк. 159 зв.

⁶⁸ [Объявления]. *Львовская Правда*, 1 февраля 1951.

⁶⁹ М. Є. Сергєєв, Т. Ф. Кириухін, Б. Ф. Церевітінов, *Товарознавство промислових товарів* ... 99–101.

⁷⁰ [Редакционная статья]. “О расширении ассортимента и улучшении качества обуви”, *Львовская Правда*, 28 октября 1953.

Прості у виробництві – гумовці, калоші, боти стали невід’ємною частиною міського побуту повоєнного міста. «Головхімзбуту» вдалося досить швидко задовольнити попит містян на цей вид взуття і навіть перенаситити ринок. У березні 1951 р. «Міськпромторг» недобирав фондів по гумовому взуттю на суму 600 тис. руб. Гумове взуття не відзначалося довговічністю і потребувало частого ремонту, про що свідчать дані перевірок фінвідділом львівських шевських майстерень. Ремонт такого взуття виконували всі шевські майстерні міста: діри заклеювали гумовими латками, зрідка застосовували вулканізацію⁷¹. Попри, здавалося б, практичність, гумове взуття не користувалося широкою популярністю серед мешканців Львова, – на складах «Главхімзбуту» накопилися тонни його незатребуваних запасів⁷². Очевидно, погіршувало враження від гумовців і системне порушення артілями технологічних умов їх виготовлення, унаслідок чого взуття розклеювалося, втрачаючи функціональність⁷³.

Нетиповим для Львова нововведенням стала широка пропозиція валяного взуття. Радянська легка промисловість пропонувала два основних типи валянок: грубошерсті та фетрові. Валянки були фарбовані, натуральні, дитячі, жіночі та чоловічі. Частина львів’ян використовувала їх у побуті як відносно дешевий і розповсюджений тип взуття. Особливо зарекомендували себе валянки як спецвзуття, яке видавали працівникам львівського трамвая (вагоноводам і кондукторам) разом із кожухами. Із цього приводу було навіть спеціальне рішення міськради, яка протегувала надання такого спецодягу в борг із розстрочкою на 6 місяців⁷⁴. Поступово торгівля валянками пожвавлювалася, особливо покращених фасонів – зі світлого фетру з гумовими підошвами, які пропонували магазини Главлегзбуту⁷⁵.

Проте місцеве населення обережно ставилося до таких пропозицій нової влади, надаючи перевагу традиційним і популярним на Заході чоботям. Як пригадувала львівська письменниця Ірина Вільде: на Краківському базарі стоять «...одним рядом, закутані у хустки, в кожухах і чоботях молодиці... (валянки ще не популярні серед західноукраїнського селянства)»⁷⁶.

Поряд із взуттям місцевих фабрик та робітень у Львові також була широко представлена продукція союзних підприємств. У квітні 1946 р. московська

⁷¹ ДАЛЮ, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 418 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 12–17 березня 1951), арк. 54, 77.

⁷² Там само, спр. 489 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 20 березня 1952), арк. 144.

⁷³ Там само, спр. 601 (Рішення виконкому міської Ради депутатів трудящих з матеріалами листопада–грудень 1953), арк. 147, 148, 158.

⁷⁴ Там само, спр. 310 (Протоколи засідань виконкому міської Ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 4–15 січня 1949), арк. 119.

⁷⁵ [Редакционная статья]. «Пятьдесят фирменных магазинов». *Львовская Правда*, 15 ноября 1949.

⁷⁶ Ірина Вільде, «На львівському базарі». *Вільна Україна*, 9 грудня 1945.

фабрика «Парижская коммуна» пропонувала львів'янам кольорові шкіряні босоніжки, рантве чоловіче взуття, дитяче взуття для хлопчиків із білим тканинним (текстильним) верхом. Ленінградська фабрика «Скороход» пропонувала багато кольорового, особливо білого шкіряного взуття, жіночі текстильні босоніжки і сандалі. Ще одна ленінградська фабрика «Пролетарская победа» № 2 розробила мешти «Весна», верх яких виготовляли з поліхлорвінілового лаку і які стали гітом сезону 1946 р.⁷⁷ Станом на червень 1953 р. у Львові активно торгували московським жіночим модельним рантвим взуттям на шкіряній підшві, літнім взуттям із відкритим носом і п'ятою та клиновидним обцасом на платформі, шкільними черевиками з хутряною опушкою, чоловічими сандалями із закритою нарізкою на полегшеній пористій підшві, жіночим модельним клеєним взуттям зі шкіряною підшвою і на високому обцасі, жіночими літніми моделями яскравих кольорів зі шкіряною підшвою та клиноподібним обцасом тощо. Взуття мало різноманітні кольори більше 7 відтінків, серед яких переважали білий, червоний та коричневий⁷⁸.

Окрім представленої готової продукції московські взуттєві фабрики активно корегували модельну політику львівських колег. У травні 1950 р. на Львівську взуттєву фабрику № 3 прибув десант із московських взуттєвих фабрик «Парижская коммуна» та «Буревестник». Московські майстри – Лідія Корабельнікова, Федір Кузнецов, Степан Єгерський мали передати досвід і налагодити виробництво нових моделей⁷⁹. У даному випадку варто зауважити, що фабрика «Парижская коммуна», поширюючи досвід передового виробництва на «провінції», насправді мала серйозні проблеми з якістю продукції у себе вдома. Згідно зі статистичними даними Московського центрального універмагу – взуття фабрики «Парижская коммуна» у порівнянні з іншими не витримувало терміни гарантійної експлуатації. У цілому ця фабрика мала 270 рекламаций за рік, тоді як фабрика «Скороход» мала тільки 20 повернень. Левова частка браку припадала на відклеювання підшви⁸⁰. Тим не менше – це не заважало представникам російських фабрик з апломбом їздити до Львова з різноманітними повчальними місіями.

Рудиментом попередньої епохи залишалися у Львові чистильники взуття. У газеті «Вільна Україна» за березень 1945 р. як прояв місцевого колориту згадуються чистильники чобіт, які голосно закликали клієнтів почистити взуття⁸¹. На середину 1945 р. у місті нараховувалось 12 точок для чистки

⁷⁷ [Редакционная статья]. «Летняя обувь для населения». *Львовская Правда*, 21 апреля 1946.

⁷⁸ Магницкий С. «Непрерывно расширять и обновлять ассортимент обуви», *Львовская Правда*, 7 июня 1953.

⁷⁹ [Редакційна стаття]. «Лідія Корабельнікова і Федір Кузнецов прибули до Львова», *Вільна Україна*, 23 травня 1950.

⁸⁰ Комолов С. Н. и Прейсман Г. Л., *Из опыта работы ЦУМа* (москва : Государственное издательство торговой литературы, 1958), 12.

⁸¹ Петрик В., «Львів сьогодні», *Вільна Україна*, 28 березня 1945.

взуття⁸², які розміщувалися в центральній частині міста. Очевидно, справа була прибутковою, бо вже у березні 1948 р. центральні вулиці Львова (Академічна, вул. 1 Травня (тепер пр. Свободи), пл. Галицька (тепер пл. Д. Галицького), пл. Міцкевича та ін.) були перенасичені відповідними кіосками. Вони були довільних форм, переважно яскравих тонів, і окрім чистки взуття продавали супутні товари. Засилля чистильників спонукало міську раду вдатися до впорядкування цієї галузі. Було вирішено уніфікувати кіоски за єдиним зразком, розмістивши їх трохи на віддалі від центральних вулиць заодно з підписанням нових договорів оренди. Відтепер свій окремий кіоск для чистки взуття дозволили мати готелю «Інтурист», – кіоск розміщувався біля входу в готель, на розі вул. Сенкевича (тепер вул. М. Вороного); кінотеатру ім. Щорса на вул. Десняка (тепер вул. А. Волошина); також кіоски встановили на вул. Коперніка, 2, на пл. Галицькій, 12, вул. М. Горького, 1 (тепер вул. Гнатюка), вул. Полтвяній, 1 (тепер вул. В. Липинського)⁸³. Але дане рішення не знайшло підтримки ні в середовищі чистильників, ні серед їхніх покровителів, тому мовчки саботувалося. Тим паче, що така оптимізація передбачала певне скорочення робочих місць і прибутків. Тому через рік, у січні 1949 р., рішення скасували, а місця стоянки кіосків для чистки взуття знову перезатвердили. Відтепер частина з них належала артілі «Імені 31-х роковин Жовтня» – 10 кіосків (Городоцька, 64–68, Фурманська, 1, Коперніка, 1, Академічна, Шпитальна); артілі «Соцпобут» – 8 кіосків (вул. Словацького, пл. Галицька, вул. Леніна (тепер вул. Личаківська), Городоцька, 80–111 тощо), ще 26 кіосків мали окремих власників і розміщувалися біля центральних ринків, вищих навчальних закладів, лікарень. У цілому на 1949 р. діяло 44 кіоски, де можна було почистити взуття⁸⁴. Чистильники взуття платили податок – 15 руб. на місяць (1949 р.) у випадку звичлої спеціалізації і 25 руб. із правом торгівлі кремами і щітками⁸⁵. У березні 1950 р. виконком провів чергову централізацію, дозволивши відкривати кіоски для чистки взуття і продажу взуттєвої фурнітури винятково артілі «Імені 31-х роковин Жовтня», у результаті чого під управління артілі перейшли усі 35 існуючих у Львові кіосків для чистки взуття⁸⁶. Часто ці взуттєві ларьки виконували нетипові для

⁸² ДАЛЮ, ф. Р–6 (Виконавчий комітет Львівської міської ради депутатів трудящих), оп. 2, спр. 62“б” (Постанови рішення прийняті на засіданні виконкому міської ради депутатів трудящих 4 травня – 28 червня 1945), арк. 265.

⁸³ Там само, спр. 267 (Постанови рішення прийняті на засіданні виконкому міської ради депутатів трудящих 17 березня – 5 квітня 1948), арк. 207.

⁸⁴ Там само, спр. 311 (Протоколи засідання виконкому міської ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 18–25 січня 1949), арк. 198, 199.

⁸⁵ Там само, спр. 320 (Протоколи засідання виконкому міської ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 08–12 квітня 1949), арк. 122.

⁸⁶ Там само, спр. 361 (Протоколи засідання виконкому міської ради депутатів трудящих та рішення з матеріалами 03–14 березня 1950), арк. 42, 43, 43зв.

себе функції. Зокрема, у травні 1953 р. на підході до алеї залізничного вокзалу в кіосках для чистки і ремонту взуття пропонували відвідувачам (особливо військовим) поміняти добротне взуття на гірше з доплатою, продати одяг, однострій тощо. Це було місце, яке притягувало різноманітних інвалідів, які агресивно просили милостиню, чи аферистів, які оббирали містян за допомогою картярської гри «відгадай карту» тощо⁸⁷.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що в середині 40-х – на поч. 50-х рр. ХХ ст. у Львові відчувався гострий дефіцит взуття. У першу чергу це було пов'язано з військовими перипетіями, а також зі зміною моделі господарювання, яка відтепер базувалася на плановій економіці. Місто було долучене до загальносоюзної системи лімітованого розподілу промислових товарів, яка теоретично дозволяла мешканцям придбати у чітко визначений період певну кількість виробів. На практиці реальне забезпечення карток було далеке від ідеалу, залишаючи частину містян наодинці з взуттєвими проблемами. Міська рада патрунувала взуттєвий розподіл шляхом виділення спеціальних ордерів (нарядів), які використовувалися мешканцями заодно з картками. Окремих ордерів від виконкому вимагав і ремонт взуття. Особлива увага при розподілі взуттєвих талонів приділялася вчителям, які мали пріоритет – квоту 25% від усіх міських запасів, та ветеранам війни, які отримували необхідні товари в першу чергу.

Намагаючись наростити випуск продукції, 1-ша і 3-тя львівські взуттєві фабрики використовували трофейне німецьке обладнання, водночас доля взуття, пошитого на звичайних шевських машинках «Зінгер», залишалася ще значною. Для прикладу, 1-ша державна львівська взуттєва фабрика у березні 1945 р. випустила тільки 140 пар взуття, що без сумніву було занадто мало для масштабів фабрики. Різноманітні шевські артілі та майстерні, які підробляли випуском та ремонтом взуття, також мали більш ніж скромні результати, працюючи в основному на давальній сировині.

Дефіцит взуття породжував штурмівщину, та в свою чергу суттєво погіршувала якість продукції. Виступаючі ранти, цвяхи, солі, різні обцаси, грубо зроблене та розклеєне взуття – це далеко не повний перелік проблем львівської шевської галузі. Ремонтні майстерні не справлялися з кількістю некондиційної продукції, відтерміновуючи виконання та нівелюючи актуальність замовлення. Відкриття у центральній частині Львова ремонтних майстерень типу «американка», де взуття ремонтували в присутності власника, на ситуацію суттєво не впливало.

⁸⁷ ДАЛО, ф. Р-1660 (Управління головного архітектора м. Львова), оп. 2, спр. 48 (Листування з управлінням у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, міськвиконкомом та ін. 29 грудня 1952 – 20 листопада 1953), арк. 10–11.

Певний імпульс взуттєвій галузі Львова надавали залишки приватності, присутні майже у всіх невеличких артілях міста. Полишені державою сам на сам – львівські шевці за власні ресурси купляли фурнітуру та необхідні матеріали, відповідно частину прибутків використовували на власний розсуд. Дефіцит продукції стримував міську владу від різких випадів в сторону приватників, ті в свою чергу покривали значну частину міських взуттєвих потреб.

Носили у Львові популярне у повоєнні роки юхтове, хромове, текстильне, комбіноване взуття. Часто взуття завдяки своєму вигляду, процесу створення чи походженню отримувало народні назви: рантове взуття, чоловічі черевики «Дербі», «взуття Аго», жіноче взуття «лодочки», «румунки», «спортивки», дитяче «гусарики», «пінетки», – які стали невід’ємним атрибутом повоєнного лексикону містян. До загального переліку ходового взуття 40-х – 50-х рр. належить додати також увесь асортимент гумового взуття: калоші, які одягали в негоду, чи ботики, туфлі, плімсолі тощо. Особливою популярністю користувалися чоботи: витяжні, прикрійні хромові, юхтові, – всі вони були бажаним надбанням чи не для кожного львів’янина. Зміна моди – поява об’ємних підшов типу «манна каша» – зачепила в основному молоде покоління, не маючи широкого впливу на загальноміські модні тенденції.

Цікавим атавізмом тогочасного Львова виступали чистильники взуття, які працювали в центральній частині міста у невеликих спеціально облаштованих кіосках. Вранішні заклики клієнтів, вистукування щітками і банками з кремом – усе це на деякий час створювало ілюзію колишнього Львова – з репрезентативним вибором, фасонами та відповідним обслуговуванням. Але повернення до нього вже було неможливим.

REFERENCES

- Serhieiev M. Ye., Kyriukhin T. F., Tserevitinov B. F. *Tovarovnavstvo promyslovykh tovariv*. Chastyna III. Shkiriano-vzuttievi, pushno-khutriani i smushevo-shubni tovary. Pid red. Voskresenskoho A. A. Kyiv-Lviv: Derzhavne vydavnytstvo tekhnichnoi literatury Ukrainy, 1947 [in Ukrainian].
- Murvanydze D. S. “Uluchyt modelyrovanye obuvy”, *Modely obuvi. Yzdanye zhurnala “Lehkaia promyshlennost”*. moskva: Mynysterstvo lehkoi promyshlennosty SSSR, 1950, 37 [in russian].
- Dzeikon'ska-Kozlovs'ka A. *Zhenskaya moda XX veka*. Per. s pol's. O. Pustovalovoj. moskva: Legkaya industriya, 1977 [in russian].
- Kibalova L., Gorbenova O., Lamarova M. *Ilyustrirovaniya enciklopediya mody*. Chetvertoe izdanie na rus. yazyke. Per. na rus. yazyk Il'inskoj I. M., Losevoj A. A. Praga: Artiya, 1989 [in Czechoslovakia].
- Vasil'chenko A. V. *Moda i fashizm*. [Fashion and nazis]. moskva: Veche, 2009 [in russian].
- Komolov S. N. & Preisman H. L. *Yz opyta raboty TsUMa*. moskva: Hosudarstvennoe yzdatelstvo torhovoï lyteratury, 1958 [in russian].

HOW THE SOVIETS PUT LVIV IN NEW SHOES (SHOES OF POST-WAR CITIZENS: PROVISION, POPULARITY, STYLES)

Roman GENEHA

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Local History

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: r_genega@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-405X>

The article analyzes the main issues of footwear industry development in Lviv during the late Stalinist period. It explores supply criteria based on a limited distribution system for industrial goods that operated throughout the territory of the USSR during the war and the early post-war years. The key role of the Lviv City Council in distributing footwear to citizens throughout the post-war period is highlighted in the work. Teachers and war veterans were given priority with a quarterly quota of 25% of available urban stocks. The article identifies the main footwear preferences of Lviv residents, including welted and rubber footwear, various styles of boots like men's "Derby" boots, "Ago style" shoes, women's "boat" shoes, "Romanian style" shoes, "sports" shoes, and children's footwear. The article emphasizes the problematic issues in Lviv's shoemaking industry, such as slow production growth with a corresponding shortage of popular footwear and a significant percentage of defective products. The struggle for quality remained relevant throughout the entire post-war decade. Repair workshops were often in higher demand than footwear manufacturing labor. Small artisanal groups operated on principles of private initiative and played a significant role in providing Lviv residents with footwear. For a long time, the authorities had to put up with such a neighborhood in view of the significant percentage of shoes produced by them. The article also traces and localizes the activity of street shoeshiners as a final stage of Lviv's former footwear industry.

Keywords: Lviv, Lviv residents, footwear, shoemakers, styles, City Council

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2023

Стаття прийнята до друку 25.04.2023